

contradir l'afirmació del savi filòleg català, puix que, d'altra banda, *solifuga* també presenta documentació llatina: Isidor de Sevilla i Julius Solinus. Els altres dos termes, *enterca* i *repeló*, els coneixem actualment gràcies als treballs de dialectologia; el masculí, *enterc*, és registrat per Joaquim Garcia Girona al seu *Vocabulari del Maestrat* 'ert, rígid; en sentit moral és estar en lo mateix que un ha sostengut contra un altre', usat al Maestrat; el castellanenc *repeló* fa referència a reptar o increpar algú per alguna cosa.

Els darrers apartats són referits a la mostra de cèdules del *Vocabulari* de Faraudo i als autors i les obres que ell va fer servir per a la confecció de les cèdules. Acaba el llibre amb un llistat de paraules i expressions aparegudes a tota l'obra amb anotació de les pàgines on són situades, cosa que facilita molt la posterior troballa del mot en qüestió.

Un llibre pràctic, útil i bo de consultar; una bella mostra del treball de l'enyorat mestre i amic Germà Colón.

Lluís GIMENO BETÍ
Universitat Jaume I
Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

CUSAN, Federica (2020): *Parole alle piante. Saggio di fitotoponomastica di una valle alpina*. Alessandria: Edizioni dell'Orso, 187 p.

Molts petits racons de la Romània ens porten un tresor de varietat dialectal, d'història explicada a través dels topònims, de la petja deixada per diferents generacions de pobladors. Les valls alpines, punts de pas i d'intercanvi secular des de la prehistòria, són un bon exemple d'aquesta riquesa. El llibre que presentem, justament, ens acosta a la toponímia, concretament a la fitotoponímia, i, a través de la toponímia, a la història, el paisatge i la varietat lingüística, d'una d'aquestes valls: la Vall de Susa, al Piemont (Itàlia).

Convindrà fer una pinzellada, per als lectors que no hi estiguin familiaritzats, sobre la complexitat lingüística i la història de la Vall de Susa. La vall es troba a la part occidental del Piemont, a la zona alpina fronterera amb França. La part superior, de Chiomonte amunt cap a les subvalls de Bardonecchia i Cesana, pertany a les anomenades *Valadas occitanas* i és, per tant, de parla occitana. La part baixa de la vall i la Val Cenischia són lingüísticament arpitanes (és a dir, en terminologia clàssica, francoprovençals). A aquest panorama lingüístic original, cal afegir-hi, evidentment, i sobretot a les zones més baixes i als centres urbans, el piemontès i l'italià; i, encara més modernament, l'arribada de persones d'altres orígens més remots (cf. p. 30-33). La diversitat lingüística originària de la vall s'explica per la seva història i la seva particularitat geogràfica.

Aquestes particularitats lingüístiques, històriques, geogràfiques i botàniques estan molt ben descrites en la part inicial del llibre: «Capitolo II. La Valle di Susa: Paesaggi vegetali, storici e linguistici» (p. 17-33). El capítol descriu la vall des del punt de vista geològic, climàtic, botànic (l'apartat més extens, lògicament, p. 18-23), històric i lingüístic. El primer capítol («Studi e materiali di studio») està destinat a una presentació general del llibre, amb la història dels estudis de fitotoponímia a Itàlia (p. 1-6) i l'explicació dels materials de l'estudi (2.395 topònims de la Vall de Susa, recollits en enquestes de l'*Atlante Toponomastico del Piemonte Montano*); també inclou alguns materials pràctics per a l'ús del llibre, com és ara les abreviatures emprades (p. 14-16).

En el capítol IV, «Campo, bosco e pascolo» (p. 35-73), s'analitzen les denominacions i els topònims que no designen espècies botàniques concretes sinó agrupacions botàniques o diferents tipus d'hàbitats, com el bosc, les pastures o els camps. En aquest capítol es descriuen, en forma de text seguit, aquests paisatges de la Vall de Susa, els noms que els designen i els topònims que s'han originat per designar-los. Els topònims es destaquen en negreta de manera que són fàcilment localitzables dins del text. Un aspecte molt interessant d'aquesta exposició és que els comentaris inclouen també fitònims i

fitotopònims de zones veïnes, de fora de la Vall de Susa, que serveixen per argumentar i reforçar les explicacions donades i forneixen una perspectiva ben rica de toponímia comparada. En aquests casos, els topònims estan marcats en cursiva, i no en negreta.

La part més extensa del llibre («Capítol IV. Fitonimi e fitotoponimi: dimensioni storico-linguistiche», p. 75-149) consisteix en la presentació, en forma de fitxes, de l'inventari i estudi dels topònims recollits: primer els que designen arbres (24 fitxes; apartat IV.1) i després els que designen arbustos o plantes herbàcies (20 fitxes; apartat IV.2). Les fitxes tenen una estructura clara i uniforme. Les encapçala un títol, que és el del nom genèric de la planta en italià i seguidament el nom científic de l'espècie (a.1), el nom italià (a.2.), els noms dialectals segons les dades de l'ALEPO (a.3.), la descripció de les característiques botàniques i de distribució de l'espècie (b.1.), la llista dels fitotopònims (c.1.), l'anàlisi de l'adequació dels llocs on es troben els fitotopònims a les característiques d'hàbitat de la planta o arbre (c.2.), l'anàlisi lingüística i etimològica de les denominacions de la planta (c.3.), i, finalment, si s'escau, bibliografia complementària (d.1.).

Malgrat ser un estudi lingüístic, el criteri d'ordenació de les formes estudiades és el botànic i no el lingüístic. Per exemple, si el lector consulta la fitxa 4 dels arbres,¹ corresponent a l'albercoquer (p. 82-83), troba la fitxa encapçalada per l'italià *albicocco*, les formes dialectals, totes corresponents al mateix tipus (p. ex. *albicoch*, *abricutie*) i, allà mateix, els topònims que parteixen d'una base lèxica que designa l'albercoquer i que es pot tipificar com a "armon-": *l'Armounéra* (explicat com a derivat, cf. *infra* per les indicacions morfològiques) i *l'Armounhoun*. També una mica perturbador per a la lectura resulta el fet que en algunes fitxes s'hi barregin topònims corresponents a dues bases etimològiques. En la fitxa 5 dels arbres, corresponent al bedoll (p. 84, paràgraf c.1.), s'hi troben topònims que es poden tipificar amb una base *bès* i altres amb una altra base *bioula*, *biol*, que no es presenten per separat; s'alternen ara l'un ara l'altre segons l'ordre de la localitat on s'han recollit (cf. *infra* per l'ordenació dels materials). Imaginem que un llibre d'aquestes característiques pot tenir diversos tipus de lectors: algú coneixedor de la zona i les seves varietats lingüístiques però no lingüista, un lingüista però no especialista en els dialectes d'aquesta zona, o finalment un lingüista especialista en els dialectes de la zona. Els dos primers tipus de lectors poden tenir dificultats per interpretar el material que se'ls presenta barrejat i es poden trobar una mica perduts quan els fitotopònims no corresponen a les formes dialectals esmentades en la part primera de la fitxa. És clar que aquí la recomanació que s'hauria de fer seria similar a la que es fa per a la lectura dels articles del FEW: començar a llegir pel comentari (paràgraf c.3.) on s'explica la història i etimologia dels elements del lèxic que expliquen els topònims recollits. Aquest apartat sempre és molt extens i ben documentat, amb explicacions que no es limiten a les llengües de la vall sinó amb una perspectiva més àmplia, romànica.

Comentem encara l'estructura de l'apartat c.1. de les fitxes. Els topònims venen precedits per l'abreviatura del nom de la localitat on s'han recollit; la llista d'abreviatures, com hem dit, es troba al primer capítol. L'ordre en què es presenten els topònims és l'ordre alfabètic del nom de la localitat on s'han recollit. Potser hauria estat més convenient presentar-los per l'ordre geolingüístic de les localitats i no pas en ordre alfabètic; l'ordenació alfabètica és el que fa que, en l'exemple esmentat més amunt, en la fitxa del bedoll es presentin primer topònims d'un tipus, després de l'altre, després altre cop del primer tipus, etc. Després de cada topònim, destacat en negreta, segueixen unes indicacions molt sintètiques que resumeixen les característiques morfològiques del topònim: si es tracta de formes simples, derivades o compostes. En el cas dels compostos, s'indica l'equivalent italià de l'altre element que entra en la composició: p. ex., *u Castagné du Prèvi* es descriu amb «[fit.₁ + PRETE]» (p. 88), on, segons les indicacions que trobem a la p. 77, «fit.₁» indica que és un sintagma toponímic amb el fitònim en primera posició i *prete* és el mot italià corresponent al dialectal *prèvi*. Potser, com a lingüistes, hauriem preferit que s'indicés o bé l'ètim o bé la

1. Potser hauria estat útil no recomençar la numeració de fitxes en l'apartat dels arbustos i plantes herbàcies. Una numeració seguida hauria permès fer referència unívoca a la fitxa 4 *tout court* i no a «la fitxa 4 de l'apartat d'arbres», ja que hi ha una segona fitxa amb el número 4 a l'apartat d'arbustos i plantes herbàcies.

forma dialectal acompanyada del significat més que no pas la forma italiana. Altrament, no totes les formes dialectals tenen una forma corresponent en italià: en aquest cas, s'indica la forma dialectal en cursiva (en lloc de versaletes): p. ex., «*l Clot dou Mantatre [clot + fit.₂]*» (p. 135).

En el cas de les formes derivades s'indiquen amb un sistema de notació similar al dels compostos: p. ex., «*i Castagné [fit.₀ derivato]*» (p. 88). Potser hauria estat interessant indicar quin és el sufix implicat i de quin tipus de derivat es tracta. En el cas esmentat, suposem que és una forma en -ARIUS; però aquesta pot ser un fitònim que designa un arbre o bé ser un collectiu; pot ser una forma que existeixi només fossilitzada en la toponímia o pot existir en la llengua comuna. Potser per a un lector italià que té com a referent la denominació *castagno*, no sigui evident. És clar que del recull de formes dialectals de l'apartat a.3. en deduirem que la forma sufixada és la designació de l'arbre i no pas d'un collectiu i que, efectivament, aquesta forma és viva en la parla de la zona.

Com és sabut, el recull de formes històriques, quan és possible, és essencial per a la correcta interpretació dels topònims. Desgraciadament, no sembla existir un gran corpus de documentació històrica per a aquesta zona. A la pàgina 160, hi trobem algunes formes històriques dels topònims de la Vall de Susa, però, comparades amb les catalanes, són relativament tardanes (s. XIV-XV). Tot i que són pocs els topònims històrics recollits i potser les formes recollides no aportin gran cosa per a la seva interpretació etimològica, creiem que és una aportació important i valuosa haver-los inclòs en el llibre. Potser hauria estat convenient incloure aquestes formes històriques a la fitxa de cada topònim o, com a mínim, fer una referència en la fitxa que indiqués que es disposa d'una forma històrica que el lector pot trobar a la p. 160. Per exemple, el lector que consulta la fitxa 23 («sorbo montano», p. 118-119) no té cap indicació que li digui que pot anar a trobar una forma històrica de 1410, «in alierys», corresponent a algun dels topònims mencionats en la fitxa.

El llibre es clou amb un capítol de «Note conclusive. Fitotoponimi e facies botanica: una necessaria corrispondenza?» (p. 151-161), que inclou estadístiques i també les formes històriques que hem esmentat en el paràgraf precedent. Clouen el llibre un índex complet i molt útil de tots els topònims esmentats (p. 163-173) i la bibliografia (p. 175-187). Com hem dit, altres materials complementaris, com les abreviatures de glotònims i termes gramaticals que s'usen en el text i les abreviatures de les localitats, es troben al final del capítol introductori.

En resum, ens trobem davant d'un estudi que recull una gran riquesa de fitotopònims; es tracta d'una zona molt variada i complexa lingüísticament i aquests materials resulten molt interessants, com també ho són les interpretacions acurades que proporciona l'autora.

Maria Reina BASTARDAS I RUFAT
Universitat de Barcelona

DEL PUENTE, Patrizia / GUAZZELLI, Francesca / MOLINU, Lucia / PISANO, Simone (a cura di) (2020): *Tra etimologia romanza e dialettologia. Studi in onore di Franco Fanciullo*. Alessandria: Edizioni dell'Orso, pp. XXVIII+556.

Il volume raccoglie ben quaranta contributi offerti a Franco Fanciullo in onore del suo settantesimo compleanno. A raccoglierli, amici e allievi di quattro diverse università uniti da percorsi di formazione simili e, ovviamente, dalla frequentazione del Festeggiato. A contribuire, colleghi italiani e stranieri con varie impostazioni teoretiche e ambiti di studio in parte differenti, ma tutti accomunati dall'interesse per i fatti di lingua, con particolare attenzione alla storia delle parole e, più in generale, ai diversi fenomeni osservabili nell'italiano e nei dialetti d'Italia.

Fanciullo, salentino di nascita, si è formato alla scuola pisana di Tristano Bolelli per poi proseguire nell'ambito della ricerca prima come borsista del CNR e poi come docente nelle università: Basilicata, Toscana, Torino e infine Pisa. Tra i suoi ambiti di interesse principali, lo studio dei dialetti meridionali, la storia linguistica del latino e l'etimologia, terreno di studio quest'ultimo che ha coltivato anche in veste